

Forrás: <http://www.folyoirat.tortenelemtanitas.hu/2013/07/nemeth-gyorgy-megszuntetve-megorzes-avagy-a-tarsadalomismeret-sorsa-04-02-02/>

Németh György

Megszüntetve megőrzés, avagy a társadalomismeret sorsa

(Vitaindító)

A társadalomismeret tantárgy sorsának felvetésével parazsat hordok a fejemen. Szinte hallom az ellenvetéseket. Miért akadékoskodik? Az önálló társadalomismeret tantárgy megszűnése tény, foglalkozunk inkább azzal, ami lesz, és semmiképp nem azzal, ami volt. Ez a magyar közoktatás legnagyobb problémája? A vitaindító szerzőjének sincs nagyobb gondja, mint egy valódi tantárggyá sosem vált diszciplína visszaszorulásával, lassú elsorvadásával, elhalásával foglalkozzék? Miért éppen ennek a kérdésnek a feszegetésével, meddő taglalásával töltjük a drága időnket? A tantárgy egyébként sem szűnik meg, hiszen átalakul, „integrált elemmé” válik.

A társadalomismereti tematika az elmúlt több mint két évtizedben folyamatosan jelen volt a magyar közoktatásban, viszont soha nem vált általánosan elterjedt tantárggyá. A középiskolában eleve létezett egy „versenyhársa”, a filozófia. Mégsem alakult ki valódi versenyhelyzet a két társadalomtudományi diszciplína között, hiszen a filozófia tanítása inkább az adott iskola hagyományától, egy-egy filozófia szakot is végzett pedagógus elkötelezettségétől függött. A társadalomismereti tematika viszont eleve többféle tantárgy (pl. a gimnáziumban, kezdetben szociológiai alapokra épülő *társadalomismeret*, a 2000-ben kiadott kerettantervi szabályozásban megjelenő *ember- és társadalomismeret, etika*, ugyanitt a gimnázium 11. évfolyamán előírt *emberismeret és etika*, a szakközépiskola 11. évfolyamán megjelenő *társadalomismeret és etika*, az Értékközvetítő és képességfejlesztő programban [ÉKP] *önismeret, embertan, társadalomismeret*) részévé vált, vagyis egymással párhuzamosan futó – hol erősödő, hol éppen gyengülő, de leginkább egymással kapcsolatba sem kerülő – programokról van szó.

Gyanítom, hogy az oktatáspolitikai által ciklikusan vezérelt átalakítások, szabályozások, módosítások, a Nemzeti alaptanterv (NAT) megújítása, a kerettantervek kibocsátása nem tett jót a „társadalomismeret” folyamatos tanításának-tanulásának. Nyilván a lényeg (mint mindig) az iskolákban dőlt el, s ezt akár pozitív jelenségként is értékelhetem. Hosszú időn keresztül az intézmények az iskola társadalmi környezetét, másképpen fogalmazva, szociokulturális adottságait, a tanulók igényeit és érdeklődését figyelembe véve, a pedagógusok végzettségére és szakmai törekvéseire alapozva, a nevelőtestület értékválasztásainak megfelelően dolgozták ki a pedagógiai programjaikat és (az azok részét képező) helyi tanterveiket. Az oktatási rendszer egészét tekintve keveset tudunk arról, hogy mi történt a társadalomismeret tanítása terén.

Elsősorban kérdéseket fogalmazok meg, válaszaim többnyire nincsenek, magyarázataim szűk körűek és esetlegesek. A történelem mellett több mint két évtizede társadalomismeretet is tanítok. Mindig szívesen foglalkoztam társadalomelméleti és -tudományi kérdésekkel, régóta érdekelnek az efféle problémák. Ez alatt az idő alatt nem volt

Németh György: Megszüntetve megőrzés, avagy a társadalomismeret sorsa (Vitaindító)

egy tankönyv, *egyetlen* olyan taneszköz, amely általánosan használható lett volna. Nekem ez nem okozott gondot, sőt inkább arra sarkallt, hogy saját anyagokat (pl. feladatlapokat, elemzésre, közös gondolkodásra alkalmas szövegeket) állítsak össze. Megkockáztatom, hogy egy, „kötelezően” használandó tankönyv korlátozta volna tanári „szabadságomat”. Mégis, a stabil tankönyv (vagy pl. munkáltató tankönyv, munkafüzet, szöveggyűjtemény) hiánya is arra utal, hogy a társadalomismeret tantárgy az elmúlt két évtizedben nem volt képes professzionalizálódni.

Miért alakult így? Kiket terhel a felelősség? A főiskolák, egyetemek társadalomtudományi tanszékeit, a különböző társadalomtudományi területeken kutatókat? Nem tudtak kinevelni olyan szakembereket, akik fontosnak tartották volna a társadalomismeret megjelenítését az oktatási rendszer különböző szintjein? Nem rendelkeztek olyan – az oktatáspolitikát befolyásoló – súllyal, lobbierővel, amelynek eredményeként a magyarországi tantárgyi hierarchiában stabil pozíciót foglalhatott volna el ez a diszciplína? Miért nem készült el egy (minden lehetséges társadalomismereti témát felölelő) általánosan használható taneszköz? Eleve nem nyílt esély rá? Az egyébként üdvözlendő interdiszciplinaritás eleve megakadályozta egy konszenzusos tankönyv megszületését? Milyen mértékben nehezül a felelősség terhe a társadalomismeretet tanító pedagógusokra? A tantárgy tanításával voltak elfoglalva? A társadalomismeret (többnyire a történelem mellett) eleve másodrangú, másodvonalbeli tantárgynak számított? Elment az idő valamely társadalomtudományi (pl. szociológia, jog, politológia, közgazdaságtan) szak elvégzésére, ill. a szükséges továbbképzések teljesítésére, miközben a heti kötelező óraszám is emelkedett, tehát a terhek is növekedtek? Nem tudták kialakítani, nem voltak képesek megszervezni szakmai szervezetüket? Mindig az éppen soron következő feladat megoldására (pl. még a felvételi rendszer idején a felvételi vizsgára, majd a 2005 óta létező társadalomismeret érettségire való felkészítésre) koncentráltak? És milyen szerepet játszott a mindenkor oktatáspolitiká? Soha nem tartotta igazán fontos területnek a társadalomtudományi ismeretek és a szociális készségek, képességek fejlesztését? Csak a deklaráció szintjén jelentek meg a szép célok? Azért váltak ezek lózungokká, mert valójában a társadalom nem igényli az autonóm állampolgári mentalitás, a társadalom bonyolult összefüggéseit átlátó és elemző, sőt kritikus szemlélet elterjedését?

Az egy, általánosan használható tankönyv (vagy másfajta taneszköz) hiányát fontosnak tartom, viszont bevallom, hogy mindegyik korábbi kiadványt használtam és kedveltem. Az egyiket a szociológiai szemlélet folytán, a másikat az „okosságáért”, a harmadikat a kreativitása miatt és így tovább... A kétszintű érettségi bevezetése óta leginkább a Nemzeti (*újabbban*: Nemzedékek Tudása) Tankönyvkiadó által forgalmazott forrásközpontú sorozat utolsó (Száray Miklós-Kaposi József: *Történelem, IV.*) kötetét hasznosítottam, amelyben társadalomismereti fejezeteket is találhatunk. Némelykor hiányérzetem volt, kevésnek tűnt ugyanis a 18 év körüli diákok számára feldolgozható ismeretanyag, viszont az egész sorozat módszertani igényessége lenyűgöző. A tartalmi hiányosságokat gond nélkül kiegészítettem, s mindegyik fejezethez feladatlapot készítettem.

Ha mindenki felelős, akkor senki sem az. Lehetséges, hogy „megszüntetve megőrzött” tantárgyunk az új, 2012-ben elfogadott Nemzeti alaptanterv (NAT) és a 2013 szeptemberében életbe lépő kerettantervi szabályozás eredményeként kerül a neki megfelelő helyre? Nem önálló, hanem a történelem tantárgyba beillesztett rész, „integrált elem”.

Nem vagyok képes fejlesztésnek, előrelépésnek látni azt, ami a tantárgy önállóságának megszüntetését, az óraszám, s vele együtt a tematika csökkentését jelenti. A

Németh György: Megszüntetve megőrzés, avagy a társadalomismeret sorsa (Vitaindító)

társadalmi, állampolgári és gazdasági ismeretek nem „integrált elem”, legfeljebb abban az értelemben, hogy a tananyagban több köze van a történelem tantárgyhoz (miközben a hosszsmetszeti témák között nem találunk olyanokat, amelyek kiterjeszthetők lennének), mint pl. a matematikához, a kémiához vagy a művészettörténethez, így a 8. és a 12. évfolyam végén „természetesnek” tűnik, hogy a történelem tantárgyba illesztve jelenik meg, bár azonnal jelzem, hogy a gazdasági és pénzügyi kultúra a *földrajz*, a háztartás és családi gazdálkodás, továbbá a munkavállalás témák a *technika, életvitel és gyakorlat* tantárgy részévé is válhatott volna.

Egy-egy téma feldolgozására (a legszükségesebb ismeretek közvetítésére, az alapvető készségek kialakítására) négy (a 8. évfolyam öt) tanítási óra jut. Most úgy látom, hogy – a kissé naiv elképzelésekkel szemben – a pedagógiai módszerek megújítására nem nyílik lehetőség: főleg a 12. évfolyam történelemtanításában már az is „eredményként” könyvelhető el, ha a tematikai egységek egy részét sikerül teljesíteni. Nem látom, hogy mennyi időt tudunk a tevékenykedtetésre, a csoport- és páros munkára, a felfedeztetésre, elemzésre, a problémaközpontú megbeszélésre fordítani, csak azt regisztrálhatom, hogy minden bizonnyal semmit, vagy csupán nagyon keveset.

Kulcsfontosságú lesz a tankönyvek szerepe. A 8. és a 12. évfolyam történelem tankönyveiben olyan fejezeteknek kell szerepelniük, amelyek nemcsak az alapvető kognitívumokat tartalmazzák, hanem módszertani segítséget is nyújtanak a történelemtanárok számára ahhoz, hogy a társadalmi, állampolgári és gazdasági ismeretek témákat valamelyest „életszerűbben” tudják tanítványaikkal együtt feldolgozni. Hiszen történelemtanárok fogják tanítani mindezeket. Mit tudunk arról, hogy megfelelő felkészültséggel rendelkeznek-e. A társadalomismeretet eddig olyan pedagógusok taníthatták, akik rendelkeztek társadalomtudományi (szociológiai, gazdaságtani, jogi vagy politológusi) végzettséggel, ill. részt vettek legalább 60 órás képzésen-továbbképzésen. Az új helyzetben hogyan készíthetők fel a kollégák a kötelező új tartalmak tanítására? (A gazdasági és pénzügyi kultúra közvetítésére a jelenlegi, rendkívül hiányos és esetleges tudásom miatt magam sem vállalkoznék, s úgy ítélem meg, hogy autodidakta módon sem tudnék fölkészülni rá.) Több ezer kolléga társadalomtudományi továbbképzésére milyen lehetőségek nyílnak?

2016-tól a társadalomismeret érettségi tantárgy megszűnik. Az új feltételek között talán ez nem is oly nagy baj, hiszen 2005 óta ebből a tantárgyból összesen 6 tanítványom tett középszintű vizsgát, s rajtuk kívül egy diák vállalkozott emelt szintű érettségire (90%-os eredményt ért el, jelentős többletmunkával készültünk a megmérettetésre, végül mégsem ez az önmagában szép teljesítmény számított a felvételijénél, ugyanis az emelt szintű földrajz érettségiben még ennél is jobb eredményt produkált). Mivel a történelem keret- és helyi tantervekben a társadalmi és állampolgári ismeretek is megjelennek, ezért valószínű, hogy az „új” érettségi követelményei között a társadalomismereti tematika is megjelenik, bár a lehetséges témák közül csak nagyon kevés kaphat szerepet.

Nem vagyok tantárgyfetisiszta. Nem gondolom ugyanis, hogy egy tantárgy, „integrált elem”, témakör, tematikai egység tanításával egy csapásra megvalósíthatjuk nevelési céljainkat. Sejtjük, hogy pl. a társadalmi környezet, a „rejtett tanterv” és a kortárscsoport bonyolult hatásmechanizmusa milyen alapvető – sokszor a deklarált céljainkkal ellentétes – befolyást gyakorol tanítványaink gondolkodására és nézeteik alakulására.

**Németh György: Megszüntetve megőrzés, avagy a társadalomismeret sorsa
(Vitaindító)**

Vitaindítónak szánt cikkem végén megismétlem a *társadalomismerettel* kapcsolatos kérdéseimet.

- *Hogyan jutottunk idáig? A társadalomismeret miért nem tudott önálló tantárgyként fennmaradni?*
- *A történelem tantárgy részévé válva vajon elfoglalja a neki megfelelő pozíciót? Lehet, hogy tényleg erre fogalmazódik meg társadalmi igény?*
- *Hogyan értékeljük a kerettantervekben megjelenő tematikai egységeket? Hogyan fogjuk ezeket tanítani? Van-e esély arra, hogy ne csak ismereteket közvetítsünk, hanem – többféle tevékenység révén – tanítványainkkal együttműködve dolgozzuk fel a témaköröket?*

Remélem, hogy a jövőben valódi szakmai diskurzus bontakozik ki a társadalomismeret tanításának múltjáról és jövőjétől, s még inkább hiszem, hogy (valószínűleg a távoli) jövőben lehetőség nyílik az önálló tantárgy felélesztésére. Ez a kívánság nem „vörös farok”.

ABSTRACT

Németh, György

Removed, Retained; or The Fate of Social Studies (Debate-starter)

I wear on my head the ashes of bringing up the fate of the subject of social studies. I can also hear the objections. Why are you making things difficult? The elimination of social studies as an independent subject is a fact, let us rather deal with what will be, certainly not with what was. Is this the biggest problem of Hungarian public education? Does the author starting this debate also have no bigger problem than to deal with the restraint, slow decline and erosion of a genuine subject that has never been become a discipline? Why waste our valuable time with a quibble, a barren discussion of precisely this question? The subject is actually not being eliminated, but transformed into an “integrated element”.